

УДК 341.1/8

С.В. Фоміна

**ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ГОЛОСУВАННЯ
ЯК СТАДІЇ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ
В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ**

Анотація. У статті викладений науковий аналіз поняття голосування і його особливості як стадії виборчого процесу в зарубіжних країнах. Подано визначення конституційно-правових ознак голосування в практиці зарубіжних країн.

Ключові слова: голосування, виборчий процес, стадія виборчого процесу, процедура голосування.

Аннотация. В статье изложен научный анализ понятия голосования и его особенности как стадии избирательного процесса в зарубежных странах. Дано определение конституционно-правовых признаков голосования в практике зарубежных стран.

Ключевые слова: голосование, избирательный процесс, стадия избирательного процесса, процедура голосования.

Abstract. Scientific analysis of the notion voting and its peculiarities on the stages of election process in foreign countries are stated in the article. Definition of constitutional and law characteristics of voting in practice of foreign countries is submitted.

Key words: voting, election process, stage of election process, voting procedure.

Організація та проведення виборів налічує у політико-правовій доктрині зарубіжних країн сотні, а подекуди й тисячі років практики. Детермінантами виникнення цього явища слугували різні історичні, соціальні, культурні чи то зовнішньополітичні умови. На первісних етапах формування цього правового механізму реалізації колективної волі в суспільстві спостерігалися ознаки різноманіття підходів до значення цього явища. Однак, об'єднуючим елементом будь-яких виборів була обов'язкова та центральна стадія – голосування.

Історичні етапи становлення процедури голосування в зарубіжних країнах свідчать про те, що у багатьох випадках вони були єдиною стадією виборів і по суті ототожнювалося з ними. На сучасному етапі розвитку електоральної демократії стадія голосування стала самостійною, детально регламентованою та формалізованою у багатьох процедурах. У науковому доробку виборчого права вчення про стадії виборчого процесу розвинуто досить слабо. Результати дослідження стосовно стадій юридичного процесу містяться, як правило, у роботах з цивільного, кримінального та адміністративного процесу. Дослідники відповідної наукової проблематики сходяться до узагальненої думки, що стадії юридичного процесу – це окрема частина процесу, об'єднана сукупністю процесуальних дій, направлених на досягнення проміжного результату. Стадія будь-якого процесу характеризується наявністю самостійного завдання, яке досягається вчиненням відповідних дій належним суб'єктом. Для стадії юридичного процесу характерним також є відображення у юридичних документах її результатів та процесу. Виборче

законодавство зарубіжних країн закріплює унікальні способи голосування, що створюють різноманіття сучасних способів, форм та порядку голосування на виборах. Однак, звертаючись до результатів наукових пошуків Е.В. Корчіго, слід викласти запропоновані нею ознаки процесуальної стадії, зокрема: 1) завершеність (досягнення локальної цілі); 2) особливе коло учасників та специфіка їх процесуального статусу; 3) особливе коло юридичних фактів; 4) особливе коло процесуальних дій та процедур [1, с. 128].

Метою роботи є встановлення конституційно-правових ознак голосування як стадії виборчого процесу в практиці зарубіжних країн.

Дослідження голосування як стадії виборчого процесу мало місце в наукових доробках вчених України та зарубіжних країн у сфері юриспруденції та політології. Існують різнополярні підходи науковців на процедуру голосування, як стадію виборчого процесу. Більшість політологів зазначають, що голосування є не чим іншим як демонстрацією ефективності проведеної передвиборчої кампанії кандидатів та (або) партій. Юристи розглядають стадію голосування як одну з центральних у виборчому процесі. А.М. Колодій та В.Г. Князев вказують, що голосування – це безпосереднє волевиявлення виборців шляхом заповнення виборчих бюлетенів у спеціально відведених приміщеннях [2, с. 169].

Сучасний дослідник голосування як стадії виборчого процесу у Російській Федерації С.В. Серков визначає його як самостійну (основну) та одну з заключних стадій виборів. Голосування за результатами дослідження автор пропонує сприймати як самостійну стадію на якій виборці здійснюють безпосереднє волевиявлення, а інші стадії виборчого процесу є лише підготовчим етапом до голосування [3, с. 22–23]. Подібної пропозиції дотримується О.Б. Ковальчук у власному дисертаційному дослідженні, де зазначає, що голосування є одним із заключних етапів виборчого процесу [4, с. 91]. З позиції С.О. Сомова голосування – це встановлена законом форма вираження волі виборця відносно самостійного визначення кожним з них бажаної перемоги на виборах того чи іншого кандидата [5, с. 47]. Досліджуючи порядок волевиявлення на виборах та референдумах через голосування А.П. Забайкалов вказує, що в будь-якій демократичній державі безпосереднє волевиявлення громадян носить дуже важливу роль. При цьому одна з найважливіших стадій виборів це – голосування. За даними дисертації, голосування в зарубіжних країнах здійснюється за єдиною технологією, що й характеризує його зміст та сутність у кожній державі [6, с. 149].

Голосування слід сприймати найбільш відповідальною стадією виборчого процесу. Саме на цій стадії, з точки зору С.Д. Князева, відбувається «розв'язка» всієї виборчої компанії [7, с. 271]. Інші дослідники виборчого процесу визначають голосування як обов'язкову стадію виборчого процесу, зокрема Агаєв Азер Махаддін огли, який наголошує, що голосування проведене повторно слід відрізнити від звичайного голосування та вказує на факультативність таких стадій голосування [8, с. 180]. З позицією про необхідність розмежування голосування та повторного голосування як стадії виборчого процесу вказує Р.Т. Біктагіров [9, с. 336]. Таким

чином, не можна не погодитися з позицією дослідника виборчого процесу Російської Федерації В.А. Ахлюстіна, який стверджує, що голосування є повноцінною стадією виборчого процесу. При цьому автор звертає увагу, що окремі стадії виборчого процесу (у тому числі голосування) мають характер моноциклічних або поліциклічних стадій правозастосування [10, с. 116, 124].

Дослідник виборчого права з Республіки Білорусь С.А. Альфер визначає голосування як волевиявлення громадян, що подається шляхом подання виборцем голосу за того чи іншого кандидата або проти всіх кандидатів [11, с. 228]. З такого визначення стає зрозуміла широта цього поняття для білоруської виборчої практики. Стадія голосування є не лише етапом підтвердження виборцем своєї прихильності певній партії чи кандидату, але й можливістю продемонструвати свою незадоволеність всією політичною елітою шляхом подання голосу проти всіх.

Голосування в політико-правовій думці зарубіжних країн слід розглядати виключно як стадію виборчого процесу. Голосування набуває додаткового поширення зважаючи на стрімкий розвиток референдуму паралельно з виборами до органів державної влади та місцевого самоврядування. Однак, не слід об'єднувати ці явища воедино за поверхневими родовими ознаками. Важливим є врахування не лише зовнішніх ознак, але й сутності цього явища – змісту процедури голосування як стадії виборчого процесу.

У даному випадку передусім слід звернути увагу на телеологію цієї процедури, що дає можливість відмежувати голосування як стадію виборчого процесу від інших процедур, що за зовнішніми ознаками схожі з нею. Мети процедури голосування у виборчому процесі будь-якої країни полягає у встановленні політичної волі суб'єкта, наділеного електоральною правосуб'єктністю здійснювати активне виборче право при формуванні органів державної влади та місцевого самоврядування.

Значною відмінністю голосування як стадії виборчого процесу є організація його проведення спеціально уповноваженим суб'єктом, що визначений виборчим законодавством. Такі органи у цілому можна назвати органами управління виборчого процесу. В залежності від обраної державою моделі цих органів такі завдання можуть покладатися на органи електоральної компетенції (виборчі комісії або комітети), органи виконавчої влади (міністерство внутрішніх справ, міністерство юстиції) та органами судової влади (виборчі трибунали) [12, с. 22–24].

Організація процедури голосування характеризується також особливістю участі в ній специфічного кола суб'єктів, що не вступають в жоден інший вид правовідносин, у тому числі можуть не вступати навіть у виборчі правовідносини на інших стадіях. До таких суб'єктів в зарубіжних країнах слід віднести виборців, офіційних спостерігачів, довірених та уповноважених осіб з виборів, органи управління виборчим процесом тощо.

Реалізацію політичної волі здійснює суб'єкт, що володіє електоральною правотою та дієздатністю активного виборчого права. Таким суб'єктом може бути електорат, як сукупність всіх виборців або ж виборщики – вузьке коло осіб, визначених законом та уповноважених обирати вищі органи публічної влади, що залежить від того, чи практикуються у країні непрямі вибори.

Особливістю голосування як стадії виборчого процесу є те, що воно безпосередньо закріплюється нормами Конституції (Основного Закону) або конституційного законодавства, як єдино можлива процедура формування вищого конституційного органу, іншого представницького колегіального однопосадового органу публічної влади. Аналіз зарубіжного законодавства вказує, що голосування є «елітарним» способом формування органів публічної влади, оскільки застосовуються до всіх парламентів світу, більшості посад голови держави за республіканської форми правління, суддів та деяких інших ключових посад у конституційному механізмі держави.

Стадія голосування в зарубіжних країнах піддається ретельній юридичній фіксації, зважаючи на високі правові та організаційні вимоги. Виборче законодавство в зарубіжних країнах детально регламентує всі процедури, що застосовуються на цій стадії. При цьому країни, що проголошують високі демократичні стандарти в діяльності держави беруть на себе відповідні міжнародно-правові зобов'язання дотримуватися виборчих стандартів не лише на рівні виборчого законодавства, але й електоральної практики, особливо, що стосується стадії голосування та порядку підведення їх підсумків.

Виборчий процес, будучи складною системою послідовних юридично значущих дій уповноважених суб'єктів на основі виборчого законодавства, створює механізми участі громадян в управлінні державними справами шляхом реалізації своєї активної позиції щодо формування представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування. Зміст цього правового механізму передбачає можливості не лише правореалізації, але й правозахисту, що окремо визначається виборчим або процесуальним законодавством відповідної країни. Наприклад, механізм відстоювання власних виборчих інтересів, у тому числі, що виникли на стадії голосування, закріплено у Конституції Бразилії [13].

Однією з завершальних рис голосування є юридичні наслідки цієї стадії. По-перше, виборче голосування ніколи не може носити консультативний характер у порівнянні з голосуванням на референдумі, його наслідки завжди імперативні. По-друге, результати голосування завжди підтверджуються рішенням органу електоральної компетенції, який уповноважений підводити підсумки голосування, на підставі чого здійснюється визначення обраного або обраних. Результати голосування на референдумі не завжди призводять до прийняття певних правових рішень. По-третє, світова практика практично не знає прецедентів повторного переголосування на виборах.

Розглядаючи голосування як стадію виборчого процесу, не можна не зупинити наукову увагу на правовій природі участі громадян у голосування, яка породжена в зарубіжних країнах конституційною свободою участі у політичному житті країни. Участь громадянина та наявність політико-юридичного зв'язку з державою знаходиться в діалектичному зв'язку. Конституційне законодавство в зарубіжних країнах встановлює підвищені цензові вимоги до особи, яка допускається до цієї процедури. Основним з таких критеріїв є вік, з якого особа набуває активне виборче

право, тобто набуває правосуб'єктності участі у голосуванні. Можуть також використовуватися й інші критерії: осілість, кримінально-правова репутація, стать (у державах з порушеною гендерною рівністю) тощо.

Зміст процедури голосування в зарубіжних країнах можна розглядати з багатьох точок зору. Принципову різницю можна помітити, починаючи з розгляду процедури голосування при проведенні виборів в зарубіжних країнах з сумнівною демократією та політичною свободою. Як впливає з викладених вище фактів, практику проведення виборів мають країни, що прагнуть підтримання та розвитку демократичного режиму, а також країни, які використовують вибори як декорації для існування авторитарних або тоталітарних режимів. Країни, що цінують та плекають демократичні традиції, приділяють значну увагу процедурі голосування, оскільки в її межах відбувається демонстрація реальної влади кожного громадянина. Саме тому, проведення голосування є «лакмусовою стрічкою» не лише для виборчого процесу, але й для демократії у цілому. Країни, влада яких не здатна пройти політичну перевірку на демократію через вибори, запроваджують різноманітні механізми маніпулювання політичною волею виборців, аж до відвертої фальсифікації при проведенні процедури голосування. Вагомим підтвердженням цієї позиції є практика ОБСЄ направляти міжнародних спостерігачів за виборами саме у період підготовки та проведення процедури голосування до країн членів цієї міжнародної організації.

Досить розповсюдженою для зарубіжних країн стала «формула демократичного голосування», яка виглядає як: «голосування на основі загального та рівного виборчого права шляхом таємного голосування». Безпосереднє закріплення змісту цього формулювання знайшло місце у ч. 3 ст. 21 Загальної декларації прав людини [14]. Низка міжнародних документів забезпечує рівність громадян при проведенні процедури голосування: Конвенція про політичні права жінок [15], Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації [16], Міжнародний пакт про політичні та громадянські права [17], Конвенція про стандарти демократичних виборів, виборчих прав і свобод у державах – учасницях Співдружності Незалежних Держав [18], Перший протокол до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [19], Європейська Хартія місцевого самоврядування [20] та ін.

З політологічної точки зору, процедура голосування є ключовим засобом перевірки реальності підтримки кожної політичної партії. Хоча не можна погодитися також з твердженням, що тип та зміст виборчої системи може суттєво спотворити реальний стан політичної підтримки. Такі твердження ґрунтуються на тому, що зміст голосування може також деформуватися через PR-технології, які використовують дозволені законом форми у власних політичних інтересах (дистанційне голосування, голосування за відкритими посвідченнями тощо).

Зміст голосування також має й вагомий соціологічний аспект. Ця стадія виборчого процесу активізує суспільство. Зміст голосування закладений юридичним аспектом суттєво впливає на процеси суспільної активності, а також перевірки реального рівня соціальної довіри до політичних партій та кандидатів. У цьому

контексті не можна не згадати про можливість виборця голосувати проти всіх. Така правова конструкція, як зрозуміло з Конвенції про стандарти демократичних виборів, виборчих прав і свобод в державах – учасницях Співдружності Незалежних Держав у цілому є допустимою, хоча й застосовуються досить рідко.

Голосування, маючи юридичний, політологічний та соціологічний аспект, є складним суспільним явищем, зміст якого можуть використовуватися в зарубіжних країнах як прямий шлях формування громадянського суспільства. Для цього стадія голосування повинна витримувати не лише зовнішні форми, але й внутрішні змістові стандарти, які забезпечують збереження його цінності і не допустять його перетворення у формальний юридичний процес, який реально не буде впливати на управління державними справами і перестане бути дійсним та ефективним виявленням волі народу.

Висновки. Зміст процедури голосування як стадії виборчого процесу регламентується низкою міжнародних стандартів, а також нормами національного законодавства, що втілює проголошені ідеали у конкретній процесуальній зміст. За викладеними критеріями та способами їх національного втілення в зарубіжних країнах можна відзначити, що зміст голосування зводиться до системи взаємопов'язаних елементів. До таких елементів логічно віднести три окремі групи, які розкривають зміст процедури голосування у виборчому процесі та демонструють його багатоаспектну суспільну природу, зокрема: 1) юридичні (свобода голосування, наявність реальної альтернативи в голосуванні, рівність голосів, пряме голосування, таємність голосування); 2) політологічні (формування політичної еліти, перевірка реальності підтримки політичної партії чи кандидата, формування політичних рухів); 3) соціологічні (активізація суспільства, формування громадянського суспільства, встановлення рухливості суспільства).

Враховуючи викладені вище аналітичні дані, наукові судження та отримані проміжні наукові висновки, є підстави стверджувати про можливість формулювання авторського визначення переліку ознак, що характеризують стадію голосування у виборчому процесі зарубіжних країн та формулювання поняття «голосування як стадії виборчого процесу в зарубіжних країнах».

В результаті проведеного дослідження слід визначити наступний перелік ознак голосування як стадії виборчого процесу в зарубіжних країнах, що дає підстави стверджувати про її повноправність у межах усього виборчого процесу:

1. Є безпосередньою процедурою (формою) реалізації народного суверенітету.
2. Здійснюється лише в межах виборчого процесу та має власну інституційно відокремлену ціль.
3. Проводиться уповноваженим суб'єктом публічної влади, що володіє електоральною компетенцією визначеною відповідним законом.
4. В процедурі приймає участь вузьке коло суб'єктів виборчих правовідносин визначених відповідним законом.
5. Реалізацію політичної волі здійснює суб'єкт, що володіє електоральною правото дієздатністю активного виборчого права.

6. Застосовується у процесі формування виборних органів державної влади та місцевого самоврядування.

7. Організовується з дотриманням жорстких юридичних стандартів та має власні форми процесуального закріплення окремих дій та результатів.

8. Є правовим механізмом участі громадян в управлінні державними справами шляхом реалізації своєї активної політичної позиції.

9. Юридичні факти, що мають місце у процесі голосування, носять конкретні юридичні наслідки для наступних стадій виборчого процесу.

Таким чином, необхідно розуміти, що голосування в зарубіжних країнах розуміють як у вузькому, так і в широкому сенсі. Саме в широкому значенні голосування (як стадія виборчого процесу) у зарубіжних країнах – це стадія виборчого процесу, в межах якого суб'єкти наділені електоральною правосуб'єктністю реалізовувати активне виборче право, здійснюють волевиявлення при формуванні органів державної влади чи то органів місцевого самоврядування в межах і в порядку процедур, визначених виборчим законодавством.

Література

1. Корчиго Е.В. Актуальные вопросы теории избирательного процесса в России: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.02 / Корчиго Екатерина Всеволодовна. – Москва, 2002. – 186 с.;
2. Колодій А.М., Князев В.Г. Виборче законодавство: аналіз та перспективи розвитку // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1998. – № 2. – С. 156–173 с.;
3. Серков С.В. Конституционно-правовое регулирование голосования на выборах в Российской Федерации: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.02 / Серков Станислав Валерьевич. – Тюмень, 2007. – 186 с.;
4. Ковальчук О.Б. Виборчий процес в Україні: конституційно-правові аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Ковальчук Оксана Богданівна. – Одеса, 2003. – 195 с.;
5. Сомов С.О. О совершенствовании законодательства // Государственная власть и местное самоуправление. – 2000. – № 2. – С.21–24;
6. Забайкалов А.П. Реализация конституционного права на участие в выборах и референдумах посредством голосования по почте: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.02 / Забайкалов Андрей Павлович. – Елец, 2009. – 183 с.;
7. Князев С. Д. Российское избирательное право: [учебник] / Сергей Дмитриевич Князев. – Владивосток: Дальневосточ. гос. ун-т, 2001. – 393 с.;
8. Агаев А.М. Избирательный процесс в Российской Федерации: конституционно-правовое исследование: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.02 / Агаев Азер Махаддин оглы. – Москва, 2010. – 198 с.;
9. Биктагиров Р.Т. Субъект избирательного права Российской Федерации: конституционно-правовое исследование: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.02 / Биктагиров Раиф Терентьевич. – Москва, 2010. – 454 с.;
10. Ахлюстин В.А. Избирательный процесс в Российской Федерации: Проблемы теории, правового регулирования и правоприменения: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.02 / Ахлюстин Владимир Александрович. – Санкт-Петербург, 2002. – 299 с.;
11. Альфер С.А. Избирательное право Республики Беларусь [пособие для студентов вузов] / С.А. Альфер. – Минск: Тесей, 2008. – 320 с.;
12. Богашов О.А. Правова природа органів управління виборчим процесом / О.А. Богашов / / Вибори та демократія. – 2011. – № 1. – С. 21 – 28;
13. Constitution of the Federative Republic of Brazil. Constitutional text of October 5, 1988, with the alterations introduced by the Constitutional Amendments No. 1/92 through 18/98 and by the Revision Constitutional Amendments No. 1/94 through 6/94. Translated and revised by Istvan Vajda, Patrncia de Queiroz Carvalho Zimbres, Vanira Tavares de Souza. – 1998 rev. ed. – Brasilia : Senado Federal, Subsecretaria de Edizxes Tіcnicas, 1998;
14. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року [Електронний ресурс] // Офіційний веб сайт Верховної ради України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua ;
15. Конвенция

о политических правах женщин от 20 декабря 1952 года [Электронный ресурс] // Офіційний веб сайт Верховної ради України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua; **16.** Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 7 березня 1966 року [Електронний ресурс] / / Офіційний веб сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua; **17.** Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року [Електронний ресурс] // Офіційний веб сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua; **18.** Конвенція про стандарти демократичних виборів, виборчих прав і свобод в державах – учасниках Співдружності Незалежних Держав від 7 жовтня 2002 року [Електронний ресурс] // Офіційний веб сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua; **19.** Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms Paris, 20.III.1952 [Електронний ресурс] // Офіційний веб сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://www.echr.coe.int>; **20.** Европейская Хартия местного самоуправления від 15 жовтня 1985 року [Електронний ресурс] // Офіційний веб сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.